

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ

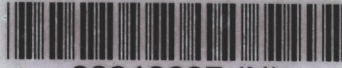
ДУЦИЛІВСЬКА
ТРІВОГА

в 1848 р.

ЛЬВІВ, 1906.

Ціна 1 кор.

ЛНБ ім. В. Стефаника

00313637 (N)

І. Гр. У. Львівському

Автора

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ

ЦУЦИЛІВСЬКА —
ТРИВОГА

в 1848 р.

ЛЬВІВ, 1906.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ТЗ(4Ук 331)51-43

Відбитка з „Наукового Збірника, присвяченого професорови Михай-
лови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десяти-
літньої наукової праці в Галичині (1894—1904)“. Львів 1906, стор. 446—482.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України
СВУ 517

ЦУЦИЛІВСЬКА ТРІВОГА В 1848 Р.

(ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ ОСТАННІХ ДНІВ ПАНЩИНИ В ГАЛИЧИНІ).

Трагічна несподіванка зі сторони польських і руських селян, яка стрінула організаторів польського повстання в Галичині в 1846 р.¹⁾, викликала в кругах польського міщанства і польських дідичів загальну констернацію. З ходу тих подій вони побачили наглядно, що против своїх національно-політичних

¹⁾ В західній Галичині були оружні напади селян на двори дідичів в округах: тарнівським, ясельським, сяницьким, сандецьким, бохенським, вадовицьким і ин.; у східній Галичині прийшло до кривавого конфлікту тільки в Горожанні коло Львова, одначе про вороже становище руських селян супротив польських дідичів маємо звістки з багатьох сторін нашого краю (див. М. v. Sala, *Geschichte des polnischen Aufstandes vom Jahre 1846*. Wien, 1867; *Memoiren und Actenstücke aus Galizien im Jahre 1846*, gesammelt von einem Mähren. Leipzig, 1847; Tessarczyk, *Rzeź galicyjska w r. 1846*. рукоп. бібл. Осолінських Nr. 1868; *Starost, Polnische Bestrebungen im Jahre 1846*; *Drdacki v. Ostrow, Der Bauernkrieg in Galizien 1846*; L. Chodźko, *Les massacres de Galicie 1846*; Fr. hr. Wiesiołowskiego *Pamiętnik więźnia stanu*, Lwów, 1875; рукоп. бібл. Осолінських Nr. 2003; H. Sołotwiński, *Z krwawych dni. Wspomnienie z roku 1846*. Przemyśl, 1890; *Polnische Revolutionen*. Prag, 1863; *Ze strasznych dni. Przegląd lwowski*, 1881. T. XXII; Dr. Ostaszewski-Barański, *Krwawy rok (1846)*; S. Schnür-Pepłowski, *Krwawy rok*; Йогож, *Życie za wolność*; Йогож, *Z przeszłości Galicyi (1772—1862)*; W. Czaplicki, *Rzeź w Horożanie*. Kraków, 1872; M. Berg, *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831—1862*. Kraków, 1880; *Głos w tece obywatela galicyjskiego zamarty z powodu niedozwolonego przez rząd zebrania się stanów prowincyi na zwyczajny sejm postulatowy 1846 roku* — рукоп. у дра Ів. Франка. Крім того є у дра Ів. Франка цілий ряд недрукованих споминів, урядових реляцій і ин., що відносять ся до памятного 1846 року.

аспірацій крім австрійських гарнізонів і німецької бюрократії мають іще третього противника — селянські маси, що поведені невидними руками демагогічного правительства, можуть стати багато небезпечнішим чинником від обох перших. Під вражінням такої свідомости застав міщансько-шляхетську верству в Галичині бурливий 1848 рік.

Зростаюче одначе в самім 1848-ім році незадоволенне селян із панщизняних робіт у користь польських дідичів з одного боку, і чим раз більше демагогічна політика австрійського правительства і його органів у відповідь конспіративній роботі польських діячів із другого — збільшала переполох іще більше. Страх перед повторенням 1846 року виступив тоді досить виразно і кольпортував ся вперто довший час по містах та сільських дворах східньої Галичини¹⁾. „Між темним сільським народом і висшими верствами, каже польський історик згаданого періоду Ю. Штаркель²⁾, була тоді пропасть, що давала підставу до злочинних агітацій. Не тяжко було збудити у народа недовіре і підозрінне і зі всіх сторін приходили нарікання, що урядники користають із того і готовлять другу різню“³⁾.

¹⁾ Супротив того російський уряд видав навіть наказ своїм пограничним військам, щоб на випадок різні пропускали на російську територію Поляків, які втікали би туди з Галичини (М. Д. Лихутинъ, Записки о походе въ Венгрію въ 1849 году. Москва, 1874. Ст. 7).

²⁾ J. Starkel, Rok 1848. Lwów, 1899. Ст. 212.

³⁾ І не тільки одні урядники „готовили другу різню“; до тої справи мали бути вмішані: руське духовенство, митрополит, єпископ і „Галицька Зоря“. В ч. 16 згаданой часописи з 1848 р. помістила „Головна Руська Рада“ таку „пересторогу“: „Зо всѣхъ сторонъ довѣдуемся, що всякими письмами и также устно розпускаются межи народъ ложни вѣсти. До такихъ вѣстей належить тая: „Якобы наше духовенство бунтувало людей; якобы Высокопреосвященный нашъ Митрополитъ, Преосвященный нашъ Епископъ и Священники дѣстали за тое рублѣ, абы народъ бунтоваты и за рублѣ комуь тамъ запродати. Невѣрте тому, добри люди; то все неправда и чиста напасть! Бо то сердятя якись люди на духовенство наше, що оно одно межи Вами маюче ученность, уймаея широ за справою руского народа, абы долю его полѣпшити“. Подібну заяву оголосила „Головна Руська Рада“, коли її контрорганізація „Собор руський“ розліпив по улицах Львова „пересторогу“, що „Головна Руська Рада“ через свою часопись „Галицьку Зорю“ підбурює народ до „розбоевъ и рѣзнѣ“. Одначе „заяву“ „Гол. Р. Ради“, розліплену по Львові в трьох паралельних текстах: руськім, польськім і німецькім, польські патріоти зараз поздирали, тому „Гол. Р. Рада“ мусила помістити її в ч. 24 „Галицької Зорі“. Сама заява така: „Задля заспокоєня честной публичности урочисто обявляе ся, що изреченіє такъ ся называющо „Собору руского“ въ Пересторозѣ отъ него въ Недѣлю

„Вже в самім початку конституційного руху, пише в своїх споминах Г. Богданський ¹⁾, бюрократія намагала ся рішучо перешкодити його зростови і здавити його в самім зародку. За найвідповіднійший спосіб до того і такий, що провадить просто до ціли, узнала повторенне страшної катастрофи з 1846 р. і вибрала на початок тарнівський і сусідні округи, де була сьвіжа її пам'ять і горячка народу ще не прохолонула. Зараз у марті на першу звістку про обіцяну цісарем конституцію перестерігали уряди хлопів у Тарнівщині через своїх довірочних людей, що звістка про якусь конституцію походить тільки від панів, які присилували цісаря завести ще більше їх гнобленне при помочи того видуманого ними способу; упоминали їх, аби на першу позначу того нового руху на даний знак вхопили за коси і ціпи і вирізали решту панів, що зберігли ся ще від різні з перед двох років.

„Хлопи стали вже готовити ся, одначе коли про те розійшла ся вістка, мале число шляхти, яке лишило ся ще з того часу, зїхало на звістку про конституцію до Тарнова, щоби в тій ціли порозуміти ся з міщанами, і налягало на начальника округа, аби зараз розіслав по селах військо в ціли заспокоєння селян, підбурених до нового замаху на їх жите. Вправді начальник округа не вволив їх волі, одначе в Тарнові не було вже злісного і підприємчивого Брайндля ²⁾ і до кривавого чину не прийшло. Таке саме приготування хлопів практиковано зі сторони окружних комісарів у бохенській округі, про що в кількох місцях донесли панам самі хлопи. У Львові зловила народна гвардія Юлія Зегера на горячій учинку, як підмавляв хлопів із Вербиці жовківського округу, що прибули за інтересами до міста, щоб вирізали панів, які зброять ся вирізати хлопів. Команда гвардії зробила з ними протокол, хлопи визнали все; також Зегер признав ся отверто до того підмовлювання, подав урядника

и Понедѣлокъ злосливо обвѣщенной: якобы Рада Руска Головна через руске часописьмо: „Зоря Галицка“ народъ до „Розбоєвъ и Рѣзнѣ“ побуджувала, со всѣма инными приборчными изреченіями естъ Безвстыдною Ложію, и же въ змѣнкованыхъ числахъ Зори Галицкой тое не сбрѣтаеся. Русины не заслужили собѣ на такове подозрѣніе, зъ якого будь джерела оно бы походило; бо все дѣланіе ихъ намѣряе свои права народни забезпечити и згду, покой и порядокъ въ краю утримати“.

¹⁾ Pamiętnik Henryka Bogdańskiego od roku 1832 do roku 1848, рукоп. бібл. Оссолінських у Львові, Н-р. 3486. Т. II, ст. 242 (відв.) — 243 (відв.).

²⁾ Звісний з тарнівської різні в 1846 р. тарнівський староста.

поліції Арцта, що заохочував до виступу против Поляків, і назвав значне число визначних навіть урядників, що намовою, обіцянками і грішми наклонювали до подібного поступовання. Списаний з Зегером протокол передано бурмістрови міста з жаданнем, аби його відповідно укарав. Одначе губернатор висказав гвардії за те своє незадоволенне і того Зегера на приказ губерніяльного радника Івана Константина Льоренсі увільнено і пущено безкарно. На сліди таких підмовлювань у Львові народня гвардія впадала часто й арештувала тих, що підбурювали; одначе завсідни випускали їх на висший розказ. Також у Пільзні зловили урльопника, що підбурював публично хлопів до різні, одначе уряд його випустив, — другий раз зловили його при тій самій роботі в Дембиці, одначе з тим самим успіхом, що перше.

„В Молодичу, перемиського округу тамошній гр. кат. парох¹⁾, певно член съвятоюрської кліки, виступив перед своїми парохіянами з мовою, в якій взивав їх, аби узброїли ся в ціпи і коси, бо треба різати властителів земських дібр; приготовляючи до того хлопів, вів у тім дусі формальну пропаганду і давав їм науки. Обжалуваний до окружного уряду, дістав тільки візванне, щоб вияснив сю справу на письмі. Навіть із Краківського приходили до Львова скарги на урядників, що підбурюють по давньому сільський нарід“.

I.

Не меньше трівожили ся дідичі і в Станіславівщині. Зараз з початком 1848 р. заалярмував провізоричний польський комітет у Станіславові, що незабаром приняв назву „Rad-i Obwodow-oj“²⁾, спокійних міщан вісткою, що селяни сусідніх сіл готовлять

¹⁾ о. Іван Денисович (див.: *Catalogus universi ven. Cleri Dioeceseos Premisliensis graeco-catholicae pro anno Domini 1848*. Ст. 31).

²⁾ Згаданий комітет, що завязав ся під проводом буцацького посесора гр. Ярослава Тишкевича в другій половині марта 1848 р. (див. Хроніка Остермана, Т. I, ст. 373, рукоп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19; також А. П. Ш., *Воспоминания изъ недавной бывальщины*. — *Родимый Листокъ*, 1880, ч. 2), заповів перші конститууючі збори на 9 мая 1848 р. Одначе станіславівський уряд розпорядженнем з 4 мая заборонив збори і самий комітет розвязав. Против розвязання заложило 18 членів комітету різкий протест, який мав той успіх, що згаданий уряд мусів відступити від своєї заборони і дня 9 мая завязала ся вже формально станіславівська „Rada Obwodowa“ (див. *Odezwa Rady Obwodowej Stanislawowskiej do Rady Narodowej Lwowskiej z datą 10 мая 1848 р.*).

оружний напад на місто. „Першим жаданнем згаданого комітету, каже звісний уже Остерман ¹⁾, поставленим до станіславського старости Фестенбурга, було те, щоб як найскорше узброїти місто, бо йому грозить напад зі сторони селян“. Зараз вислано в повіт легкі відділи війська, щоб переконати ся про настрій селянства. До того визначили окружних комісарів Остермана і Гена й оба дістали відповідні інструкції. Одначе комітет зажадав, аби з кожним із обох комісарів для контролі їх урядовання їхало по двох членів комітету. Коли на всякі пояснення, що такої контролі не можна допустити, комітет нічого не зважав, Остерман заявив рішучо, що ніякої контролі зі сторони членів комітету при собі не стерпить, а коли би хто хотів за ним піти, то він відставить його до староства. „І справді, каже дальше Остерман ²⁾, коло мене не було ніякого контрольора; за те з Геном пішло їх двох“. Він заміняв шпаду на шаблю (яку від того часу аж до половини падолиста 1849 р. брав завсіди з собою, коли виїздив за місто), і разом з оберлейтнантом Кнішом (з піх. полку Мацукелі) і 80 жовнірами вибрав ся дня 21 марта 1848 р. зі Станіслава через Угорники — Підпечари до Вільшаниці; 22 марта з Вільшаниці через Миловане — Рожнів — Стриганці до Устя на лівім березі Дністра; 23 марта з Устя через Марямполь — Водники — Тустань до Галича; 24 марта в Галичи один день відпочинку; 25 марта з Галича через Підгородє — Комарів — Сапагів — Бринь до Боднарова; 26 марта з Боднарова через Майдан — Павелче назад до Станіслава. „В кождім селі, каже Остерман, був спокій і не було ані одної познаки, яка вказувала би на те, що селяни бурять ся“ ³⁾. Всюди виголосив він у присутности війська, державних урядників і місцевого пароха одну і ту саму промову і візванне до народа. „Побоювання комітету показали ся фікцією“.

З якими результатами закінчив свою подорож окружний комісар Ген, не знаємо; зі загальною настрою селян у згаданих висше 18 селах можемо догадувати ся, що й він не знайшов ніде революційних конспірацій против міста Станіслава і що вістка про плянований оружний напад селян була, коли не політичним маневром, аби вимусити у правительства дозвіл на зорганізо-

¹⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 374 (рукоп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

²⁾ *ibid.* ³⁾ *ibid.*

ванне народньої гвардії, то виплодом пересадного страху і буйної фантазії.

Одначе на тім не кінець. Не минув іще один день, як комісар Остерман зложив успокоюючий рапорт, а вже згаданий комітет заалармував місто другий раз. Дня 27 марта вечером з'явило ся у станіславівського старости кілька членів комітету з неменьше грізною вісткою, що гурми селян рабують панський фільварок у Грабичу коло Отинії¹⁾. Вістку ту, казали члени депутати, принесла гувернантка з Грабича, Кляра Зеленеўска, що як раз тоді прибула застрашена до Станіславава. Розуміть ся, супротив такого доказу станіславівське староство знов дало віру і „ще тої самої ночі, каже Остерман²⁾, дістав я розказ вибрати ся зараз із тисьменицьким відділом гузарів до Грабича, аби привернути спокій і порядок“. Рано дня 28 марта прибув він до Грабича і ...застав у селі повний спокій; тамошній дідич здивував ся не мало, коли побачив у своїм дворі таке товариство...³⁾.

Жерело тих трівожних звісток зараз викрило ся. „Дня 20 марта, каже Остерман, молотив на фільварку парубок Іван Фірманів і підчас молочення сказав яєсь двозначне слово; той дрібний випадок використав зараз дідич, як потім сам мені довірно признав ся, вмисне на те, аби позбути ся нелюбої гувернантки, яка ніяким способом не хотіла вступити ся з хати...“⁴⁾ І штука, треба признати, йому вповні вдала ся, тільки не мало страху наїв ся за те Станіславів, а спеціально його будуча „Rada Obwodowa“.

II.

Ми вже згадували висше, як фатально завели ся організатори польського повстання на селянських масах у 1846 р. Коли ж проте в 1848 р. настала свобода, а з тим і живійше жите між польською суспільністю в Галичині, то польські політики не могли не звернути серіознійшої уваги на т. зв. „селянське питанне“, коли їх робота не мала закінчити ся новим фяском. „Цісарський уряд, каже Ю. Штаркель⁵⁾, що опирав свою силу

¹⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 376 (рукоп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

²⁾ *ibid.*   ³⁾ *ibid.*   ⁴⁾ *ibid.*

⁵⁾ J. Starkel, Rok 1848. Ст. 212—213.

на постійнім роздвоюванні суспільних клас і народностей, ривалізував зі шляхтою в добуванні впливу на сільський народ, що показало ся явно при знесенню панщини. Шляхті говорив уже від давна здоровий політичний інстинкт, що коли хоче позискати для себе простий народ, повинна обдарувати його горожанською свободою, знести підданство і дарувати всі панщизняні обовязки супротив двора, які були останками неволі. Так уже від 1843 р. відзивали ся на постулятових соймах голоси, аби перевести або очиншованне панщизняних селян, або викуп панщини. Сумні випадки з 1846 р. причинили ся ще більше до підкріплення тих замірів. Більше горячі патріоти пізнали, що зволікати вже довше не можна — думка знесення панщини ставала чим раз популярнішою. Коли-ж отже 1848 рік приніс заповідь політичної свободи, справа знесення панщини стала в польській суспільности на першім пляні“.

І між польською інтелігенцією починаєть ся в тім напрямі живий рух. Дня 18 марта 1848 р. вручила осібна депутація львівських міщан гр. Стадіонові петицію до цісаря, де між иньшим була така точка: „цілковите знесенне панщини і всіх підданчих обовязків, із чого галицькі властителі дїбр хочуть дотеперішнім своїм підданам зробити да рунок; — також цілковите знесенне підданчих відносин і суспільних служб, що існували до тепер між властителем і підданими, а zarazом управильненне посїлости“¹⁾. Аналогїчне жаданне було вставлене також в адрес із 6 цвїтня, який повезла осібна депутація просто до Відня. „Увільненне дотеперішніх підданих від панщини і підданчих обовязків, каже той адрес²⁾, наданне їм підданчих ґрунтів, — житеве питанне, а навіть історичний факт, затверджений з одної сторони волею і горячим бажаннем дотеперішніх властителїв панщини, з другої загальним голосом дотеперішніх підданих. Провізоричний комітет оголосить знесенне панщини і надасть селянам на власність рустикальні ґрунти в цілім краю, а сойм, що має зібрати ся, буде видавати ухвали тільки про службу, домінії, урбаріяльний податок, управильненне посїлости, взагалї про умови, під якими увільненне від панщини і данин має замінити ся на право, яке всіх обовязувало би“.

¹⁾ Adres Galicyi do Najjaśniejszego Pana 18 marca 1848 r.

²⁾ Podanie Polaków z Galicyi i Krakowskiego u stóp Tronu Jego Cesarskiej Mości złożone.

„Хто би одначе читаючи сей адрес — замітив справедливо др. Ів. Франко ¹⁾ — подумав, що галицькі дідичі зробили ся нараз такі щедрі і справді забажали подарувати своїм підданам панщину, той дуже би помилив ся. Треба знати, що той адрес укладали міщани, газетярі, адвокати, — отже люди, які не мали панщини і яких се нічого не коштувало дарувати її — за иньших“. Дідичів, підписаних на адресі, було дуже мало, та й ті, що підписали, згодили ся на наведену точку в справі панщини тільки з застереженням, що сойм ухвалить те знесенне під певними умовами ²⁾. Не зважаючи на те, агітація за знесеннем панщини в інтелігентних кругах польської суспільности не втихала, а противно, змагала ся з дня на день ³⁾. Про конечність даровання панщини самими дідичами писали тоді багато по часописях, видавали до дідичів і селян відозви ⁴⁾

¹⁾ Др. Ів. Франко, Панщина і її скасоване в 1848 р. Льв., 1898, ст. 82.

²⁾ Цікавий опис підписування того адресу подає Ст. Шнір-Пепловський: „На другий день, — каже він, — була то неділя. На Маріяцькій площі (званій тоді площею Фердинанда), перед домом, в яким містила ся редакція „Dziennika m6d paryskich“ (означеним числом 301), стали збирати ся купи публики. В редакційнім льокалі, на першій поверсі, був нечуваний натовп. В кожній кімнаті був поставлений стіл з аркушами до підписування петиції. Зі стола і фортепяну відчитували що пів години зміст адресу, додаючи, що о 6 г. по полудні депутація вручить адрес губернаторови. До підписування тиснули ся міщани і урядники, шляхта і Жиди, свьященники і магнати, робітники, ремісники, навіть служба в ліберії (St. Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Galicyi. Т. II, ст. 217). „Я був свідком, пише в своїх споминах В. Завадський, коли між иньшими приступили до стола графи Л. і Ст., що належали до першої магнатерії в краю, а почувши уступ про знесенне панщини, звернули ся до кравця Кульчицького, що стояв побіч них, як до компетентної в тій справі особи зі запитанням, як то має ся річ з індемнізацією? Пан Томаш зразу не мало заклопотав ся тим питанням, одначе зібравши всю свою притомність, відповів відразу: „То постановить сойм“. — „А, то слушно, — то добре“, відповіли графи і підписали адрес (Dziennikarstwo w Galicyi w roku 1848. Lw6w, 1878. Ст. 20—40; крім того пор.: Dziennik Narodowy, 1848. Н-р. 1 і Tygodnik Polski, 1848. Н-р. 14 — статя п. з. Pierwsze swobody nasze).

³⁾ J. Starkel, Rok 1848. Ст. 213.

⁴⁾ Цікава між ин. Оdezwa Akademik6w wzgl6dem stosunku pańszczyznianego, де між ин. говорить ся так: „Nasze p6łożenie polityczne w tej chwili wkłada na nas utrzymanie zgody, jako najpierwszy, jako najświ6tszy obowiazek (курсиви оригіналу). O tem teraz już u wszystkich jasne przeświadczenie, jednomyślne przekonanie. Jedyne niebezpieczeństwo, co spokojności zagraża, polega w podżeganiu w6łścian naprzeciw dotychczasowym panom. Istnienie pańszczyzny dodaje podżegaczom możliwość odzywiania się do uczucia prawnego, do uczucia wolności, wywołania jednolitych namiętności niewolników wedle

i пісні¹⁾, а кружок польських патріотів виготовив навіть формальне „посвідчення“ для селян про знесення панщизняних обов'язків, яке поодинокі дідичі мали тільки підписати і роздати громадам²⁾.

praw Boskich kruszących kajdany, możliwość poruszenia mas. Zniesienie pańszczyzny pozbawia podlegaczy tej broni — ...Ciąż sami włościanie będą stanowić szeregi obrońców Ojczyzny przeciwko obcemu najeźdźcy, któryby może korzystając z krytycznej chwili, spokojnemu rozwojowi położenia naszego do pożądanego celu przeskodzić zechciał. Kto więc wynikłości położenia naszego uznaje a upiera się zniesieniu bezwłocznemu pańszczyzny, sprzeciwia się sam sobie; ten nie kocha Ojczyzny i poczyną walkę karła z olbrzymią zdarzeń potęgą. Biada mu, jeśli tylko interes własny nim włada! i т. д.; дальше відозва: Jakie korzyści przyniesie zniesienie pańszczyzny? й багато ин.

¹⁾ Найхарактеристичнішу пісню подаємо в цілості:

Pryłytiła lastiwońka do naszoho seła,
 Oj pryisła nam nowynońka dla wsich nas wesela.
 Oj letiła lastiwońka ta ponad rikoju,
 Zmyłowały sia laszeńki nad naszoj bidoju.
 Zjichaly sia ta di Lwowa, stały rozmawlaty:
 Zanychajmo na pańszczynu chłopiw wyhaniaty.
 Zanychajmo wyhaniaty, hodi toho bude,
 Bo i chłop ny towaryna, bo i chłopy ludy.
 Rada w radu, rada w radu, treba sia zhodyty:
 Chłopy ludy, jak i druhi, z lud'my treba żyty.
 Jeden, druhy, treti każe — i usyi prystały,
 Szczoby z chłopom w zhodi żyły, z chłopom sia bratały.
 Napysały do Cisara, nechaj o tim znaje,
 Szczo dla chłopiw pan sia swojej pańszczyzny zrikaje.
 Pryłytiła lastiwońka ta do nas z wesnoju;
 Oj pryichaw pan zi Lwowa do nas z nowynoju.
 Oj pryichaw taj skazaw nam: Pomachaj bih, ludy!
 Jak buwało, tak buwało, teper dobre bude.
 Nema teper wże pańszczyzny nema hatamana,
 Szczob chodyw koladuwaty po pid wikna zrana.
 Nema chłop'a, nema pana, łesze wsi jednaki,
 Tak wsi choczem i tak usii żadajut Polaki.
 Jak susidy, jako bratia tra sia myłuwaty,
 Bo wsich jeden Oteć Panbih, jedna zemla maty.
 Oj letiła lastiwońka wid seła do seła,
 Rozijszła sia nowynońka dla wsich nas wesela,
 Oj letiła lastiwońka po nad berehamy,
 Naj Lachy budut zdrowi, trymajmo z Lachamy!

Крім того цікавий іще вірш „Do Selskoho Ludu“.

²⁾ Do Gromady. Wiadomo jest Wam już, że NAJJAŚNIEJSZY PAN CESARZ i KRÓL nasz nadał krajowi naszemu nowe prawa i swobody na dniu 15-go Marca b. r.

Prawa te i swobody nazywają się konstytucją, i przyniosą szczęście i pomyślność dla całego kraju i dla wszystkich jego mieszkańców; bez różnicy wiary i wyznania

Розуміть ся, супротив такої горячкової роботи уряд не міг чекати спокійно. Селяни в деяких околицях справді давали віру агітаційним листкам і стали відмавляти панщизняних робіт. Тоді дотичні дідичі, які мимо накликувань противили ся знесенню панщини, звертали ся за помічю до уряду і він, хоч нерадо, мусів інтервенювати в тій дразливій для селян справі поки що на користь дідичів. Нового закона, який зносив би панщину, ще не було, тому старі панщизняні приписи мали поки що обо-

będą wszyscy przed prawem równi, jak są równi przed BOGIEM. Odebrawszy tak wielką łaskę od MONARCHY naszego i pragnąc tego z serca, żeby i dla Was sprawiedliwość w świecie wymierzona była, podali na dniu 18 Marca b. r. Obywatele ze wsi i z miast prośbę do MONARCHY naszego, aby gromady odtąd już nie robiły pańszczyzny, i żeby wszelkie powinności poddanych ustały. Pewni jesteśmy tego, że NAJJAŚNIEJSZY PAN, kochając nas i Was równie, wyda na naszą prośbę prawo, które dotychczasowe stosunki poddańcze rozwiąże, i na mocy którego nie będziecie robili pańszczyzny, ani odbywali powinności poddańczych. Chcąc jednak dać Wam dowód życzliwości naszej, oświadczamy Wam przed BOGIEM i sumieniem, iż od dnia dzisiejszego nie żądamy od Was już żadnych powinności.

Prawa może stanowić tylko MONARCHA razem z całym narodem; przekonani tedy jesteśmy, iż wysłucha naszej prośby, że wyda prawo, że zniesie pańszczyznę, i że odtąd jako bracia i sąsiedzi obok siebie żyć będziemy w zgodzie i w miłości.

Jako w tem żadnej zdrady i żadnego fałszu niema, dajemy Wam to na piśmie dla każdej Gromady z osobna i przy świadkach podpisuje to oświadczenie każdy właściciel majątku.

Od dziś dnia tedy nie będziecie robili pańszczyzny. Wiosna jednak idzie i nie godziłoby się opuczczać rolę, nie orać i nie siał, kiedy BÓG nam błogosławi, kiedy nas osadził na roli, kiedy ziemia przy błogosławieństwie BOSKIEM i sprawiedliwości ludzkiej lepiej odtąd będzie rodziła.

Do tego wzywam Was, aby się Gromada naradziła z sobą, a naradzivszy się, ułożyła się ze mną o cenę każdej roboty, ciągłej czy pieszej, licząc na pieniądze dzień każdy; bo odtąd wszystkim tym, co do roboty dobrowolnie wyjdą, płacić się będzie takowa codziennie.

Pismo to oddaję w ręce Gromady, aby nie było myłki i nieporozumienia, o co tu chodzi.

A teraz, jak po wszystkie wieki, Chwała niech będzie Bogu na wysokości, a pokój ludziom dobrej woli na ziemi!

Dan w . . . . . dnia . . . . . kwietnia 1848 roku.

Розуміть ся, така заява, хочби й підписана дідичом, не могла мати законної важности, а й дідичі не дуже то квапили ся її підписувати (див. J. Starkel, Rok 1848. Lwów, 1890. Ст. 215). Тільки деякі з них, як кн. Сангушко, зважили ся голими словами дарувати панщину (др. Ів. Франко, Панщина і її скасоване в 1844 р. Ст. 84), деякі, як гр. Мйончинська в Тисьмениччині і В. Понінський в Ковалівці і Григорові (Станіславщина) замінили безплатні доси панщизняні роботи на роботи за грошевою заплаатою, одначе робити (правда, вже за гроші) таки мусів кожний (див.: Хроніка Остермана, рукоп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевч. Н-р. 19. Т. I, ст. 380).

в'язкову силу. Тому дня 20 марта 1848 р. видало львівське намісництво до всіх староств розпорядженне ¹⁾, якого найхарактеристичнішу частину подаємо в дословнім перекладі: „Хоч у петиції ²⁾ стоїть, що галицькі дідичі хочуть теперішнім своїм підданим дарувати панщину й інші підданчі повинности, то одначе з тим звязані такі умови, які відповідають формальній винагороді; бо зі змісту цілого уступу можна виразно доміркувати ся, що автори петиції хотять зі звільненем від усіх підданчих обовязків злучити також знесенне сервітутів лісів і пасовиск і управильненне землеволодіння, т. зн. ліпшу аренду панських земель. Коли би навіть прийшов дозвіл на сю точку згаданого що йно адресу, що вже в самій основі дуже сумнівне, бо до неї прилучило ся тільки дуже небагато дідичів, то в кождім випадку одно певне що виконанне цілої справи буде вимагати довшого часу, а панщина навіть на погляд авторів петиції мусіла би затримати ся аж до того часу, поки ціла справа не була би зовсім полагоджена.

„В кінці повідомляю Вас, щоб Ви, коли би піддані розвідували ся в старостві про те мнине дарованне панщини, або коли би дійшло до Вашої відомости, що такі вісти кружать в якій громаді, зараз поучували і пояснювали їм, що про цілковите знесенне панщини без ніякої відплати не може бути й бесіди, що з ласки Й. Величества дістануть наслідком піднятого управильнення значні полекші і що є в пляні поробити дальші кроки в ціли піднесення їх добробуту; дальше що коло знесення панщини заходить ся як раз та партія, якої метою не є ніщо иньше, як відбудованне Польщі такою, якою була перед тим. З того само-собою видко, як мало можна числити на те, щоб такий дарунок міг утримати ся через довший час, що отже селяни в своїм власнім інтересі і як вірні піддані Й. Величества обовязані виконувати до липня с. р. вимоги панів так як доси, а від липня с. р. в такій мірі, як се наслідком управильнення подасть ся до їх відома.

„Певна річ, що в краю є партія, яка поставила собі за задачу знищити і змінити всі соціяльні відносини і постійно працює над тим, аби підмовити селянина до повстання та що як раз та партія розпускає сю вістку і вмовляє в селян, що пан-

¹⁾ Н-р. 3702 (Хроніка Остермана. Т. I., ст. 377, ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

²⁾ Іс 18 марта 1848.

щина зовсім дарована, в тій цілі, щоб, коли-б збуджена у них надія не сповнилася, викликати між ними непослух, а в кінці роз'ярення, вбійства і рабунки. Тому прошу Вас дуже слідити за тими агітаторами і замикати їх у тюрму не тільки при помочи поліційних органів, що є під Вашою рукою, але наказати також громадам, аби кожного, хто розсіває такі вістки, коли він тамошній мешканець, передавали жандармерії, або староству, коли-ж не належить до громади і є для неї чужим, затримували у себе або віддавали для дальшої передачі військовим або жандармським станицям; взагалі ужити всього, щоб охоронити двори перед тими емісаріями і здобути повагу для панського права“.

Та агітація між селянами вела ся, видко, енергічно, коли краєве намісництво вважало конечним видати дня 23 марта в тій самій справі нове розпорядження і розіслати його знов галицьким старостам. Текст розпорядження такий: ¹⁾

„Високоповажаний Пане! Шоб виконати всюди однаково моє розпорядження з 20 марта Н-р. 3702 і усунути всяку нагоду до непорозуміння, що ще більше може заострити натягнені відносини підданих до дідичів, уважаю конечним усюди там, де того вимагала би потреба, вислати зараз окружних комісарів, які поучили би сільських вейтів у присутности дідича або його заступника, що вістки про цілковите знесення панщини чи зараз, чи без винагороди неправдиві і про таке поладження не може бути навіть бесіди; що селяни дістануть із ласки Й. Величества наслідком піднятого управильнення значні полекші, та що є в пляні поробити дальші кроки в цілі піднесення їх добробуту; що в кінці у своїм власнім інтересі і як вірні піддані Й. Величества вони обовязані виконувати до липня с. р. вимоги панів так як до тепер, а від липня с. р. в такій мірі, як се наслідком управильнення подасть ся до їх відома. — Прошу Вас наказати окружним комісарам як найострійше, аби при поучуванню селян обмежували ся тільки до того, що подане в горі і стримували ся зовсім викладати тенденції, які могли би бути або дійсно є причиною ширення неправдивих вісток про безплатне знесення підданчих обовязків, бо вони подані тільки до Вашого відома, а зовсім не надають ся до голошення народова,

¹⁾ Н-р. 3767 (Хроніка Остермана. Т. I, ст. 379, ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

який через те може стати легко недовірливим. Рівночасно треба візвати не тільки громадських вїтїв, але також домінії, аби про всїх тих, що розсївають такі неправдивї вістки, доносили до староства, а особи, що зайшли би до громад і розсївали такі неправдивї вістки, притримувати і відставляти до староства“.

Таке розпорядженне дістав між иньшими також станїславський староста Фестенбург і переслав його дня 27 марта окружному комісареві Остерманові. До того розпорядження додав він іще спис 39 місточок і сіл, куди згаданий комісар мав відповідно до губернаторського наказу вибрати ся на розсліди, і свою інструкцію про цїль тої подорожі. Згадані місточка і села такі: Бабянка, Бариш, Бучач, Цуцилів, Чорнолізці, Глинки, Гаврилівка, Голосків, Губин, Озїряни, Камінна, Костельники, Ковалівка, Кривотули, Ляцьке, Ліщанці, Марківці, Майдан середній, Монастирська, Олеша коло Ковалівки, Отинія, Парище, Погоня, Потїк, Переволока, Рукомиш, Скоморохи, Скопівка, Слобїдка, Сновидів, Соколів, Сокілець, Тисьмениця, Тисьменичани, Виногород, Волосів, Закрівці, Зелена і Журавинці¹⁾. Інструкція для Остермана: ²⁾ „Поручаєть ся окружному комісареві Остерманові удати ся до вичислених у додатку домінії і відповідною дорогою розвідати, чи в тїй околицї не розширена неправдива вістка, яка доходить до нас зі всїх сторїн, про цілковите знесенне панщини. Коли вона розширена, то згадані громади треба поучити в напрямі поданого розпорядження в присутности дїдича, заступника домінії і сьвященника, одначе не запускати ся при тїм у виклад тенденцій, які могли би бути причиною розширювання неправдивих вісток про безплатне знесенне підданчих обовязків. У тих громадах, до яких такі звістки не дійшли, треба поручити самим вїйтам, щоб усїми силами старали ся утримати в своїх громадах спокій і порядок, хоронили власність як кожного підданого, так також кожного свого дїдича і всякими способами, які є в їх руках, виступали під острою відповідальністю против усякого того рода злочину. В кінці треба виразно зажадати від громадських вїтїв і домінії, аби вповнювали кінцеві поручення нижнїшого розпорядження³⁾“.

¹⁾ Хронїка Остермана. Т. I, ст. 379 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

²⁾ *ibid.* ст. 380.

³⁾ Дата: Станїславів, дня 27 марта 1848. Староста Фестенбург.

Діставши таке розпорядження вибрався Остерман дня 29 марта в дорогу і до 12 цвітня обїхав усі згадані висше місцевости. Того дня перед полуднем вернув назад до Станїслава¹⁾.

Одначе на повороті справа не покінчила ся. Сам обїзд виріс незабаром до значіння політичного факту першої ваги, а відгомін його покотився широкою хвилею по Галичині і відбився досить голосно в міністерських канцеляріях у Відні.

III.

Зараз по повороті з першого обїзду, що трївав від 21—26 марта, довідався Остерман, що якийсь двірський урядник із Устя повідомив польський комітет у Станїславі, що він підчас свого перебування в Устю підбурював селян против дідичів. Комітет, як звичайно, пішов зі скаргою до староства і староста Фестенбург вислав у згадану околицю комісію, щоби переконатися про правдивість доносу. Комісія зложена з окружного секретаря Серафїнського, маніпуляційного урядника і члена польського комітету Юліяна Пшиемского поїхала до Устя і перевела на місці остре слідство. Показало ся, що донос був неправдивий²⁾.

Та більшого розголосу набрав, як ми вже згадали, другий обїзд із 29 марта до 12 цвітня. Найперше виступив із обжалуванням Остермана Ковалївський дідич Вінкентій Понїньский, що внїс навіть скаргу до губернії, ніби то Остерман вів із Ковалївським руським сьвященником Грабовичем якісь тайні переговори³⁾. Як закінчила ся та справа, не знаємо, та вона сама-собою не має великої ваги, тому і результат її для нас не інтересний. Та за те важна для нас друга справа, що вяже ся зі згаданим висше обїздом. Два співдідичі села Цуцилова, Кароль Новаковский і Яків Лук Книгиницький внесли через станїславський польський комітет до станїславського староства против Остермана обжалування, що він підбурював у Цуцилові і Грабівці селян против дідичів. До обжалування прилучив ся, як звичайно, станїславський комітет, даючи на нїм підписи своїх 14-тьох членів.

¹⁾ Хронїка Остермана. Т. I, ст. 380 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

²⁾ *ibid.* ст. 374.

³⁾ *ibid.* ст. 383.

Інтересний той документ такий: ¹⁾

Wniesienie pana Karola Nowakowskiego, współdziedzica Cucyłowa, przeciw komisarzowi Ostermann зробione.

Na dniu 31. marca 1849. zjechał komisarz obwodowy Ostermann do Cucyłowa, której wsi jestem współdziedzicem, i w obecności mojej, w obecności pana Sokołowskiego współdziedzica części Cucyłowa i w obecności wójta Mikoly Popowicza, z gromady Maksyma Wasylów, Wasyla Kozaka i Wasyla Semeniszyn oświadczył, co następuje: „Nie dajcie się uwodzić obietnicom waszych dziedziców, co wam pańszczyzną darować przyrzekają, nikt niema prawa to uczynić, tylko. Rząd sam. Wprawdzie mieli Wam głosić, że Wam będzie darowana, ja Wam powiadam, że to wszystko jest brechnia, bo cóżby to za darunek był, jeżeli sobie zastrzegli wynadgodzenie od Was? Ja wam powiadam, bądźcie cierpliwi“. — Ja mu w tem przerwałem zapytaniem się: „Jakim to sposobem przychodzi mowa o wynadgodzeniu? Ja czytałem petycję do Cesarza, lecz o wynadgodzeniu żadnej nie było wzmianki.“ Na co komisarz obwodowy odpowiedział: „Ja i pan Starosta mieliśmy w ręku tę petycję, gdzie wyraźnie stoi: wynadgodzenie ze strony chłopów za pańszczyzną“. Dalej mówił komisarz tak do chłopów: „Bądźcie cierpliwi, ja wam zaręczam w imieniu Rządu, od którego tu jestem teraz posłany, że za trzy miesiące najdalej Rząd wam daruje jeżeli nie więcej nad połowę, to połowę pewnie“.

Zważywszy, że to podstępne i złą wolą, jeżeli nie zbrodnia kierowane postępowanie zachwiewa do reszty zaufanie ludzi, którzy już i tak przez postępowanie złych urzędników w przeciągu lat 80 i ostatnie krwawe wypadki, z których już zasłona zdarta, podkopaniem został, nie pozostaje mi nic innego w takim składzie rzeczy, jak tylko domagać się komisarza Ostermanna do odpowiedzialności, wydalenia go z posady komisarza i wysłania natychmiast urzędników publicznem zaufaniem obdarzonych choćby w osobie pana Starosty, aby zbałamuczone umysły sprostować i w lud wmówić te przekonania, że cokolwiek w zniesieniu pańszczyzny i domen się stanie, i cokolwiek się w tym względzie dzieje, że to wszystko z woli dziedziców właścicieli stało się, i że ci wyłącznie własnością swoją, to jest pańszczyzną, zarządzać mogą. Ogłoszenie to niech się dzieje w obecności właściciela i księdza. Proszę o niezwłoczne wypełnienie słusznych domagań moich pod kłatwą okropnych skótków,

¹⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 383 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

któreby niezawodnie w razie jakiegokolwiek krwawego zajścia gdzie na wsi na cały kraj spłynęły, i jakkolwiek wszystkie umysły swiatlejsze na teraz z Rządem się łączą, wszelako przy wyraźnej i dotykanej nienawiści niższych urzędników przeciw żywiłowi polskiemu, któremu przecie raz po latach 80 prawo bytu przyznano, przywiązanie to osłabnie i przeciwny nabierze kierunek.

Karol Nowakowski m. p.

Tak samo, w tych samych niemal wyrazach oświadczył komisarz Ostermann w obecności Gromady Grabowca.

Jakób Łuk Kniechinicki m. p.
posiadacz części Cucyłowa y Grabowca.

Dodatkowo dodaję i to, że komisarz obwodowy Ostermann będąc 31. Marca we wsi Grabowcu wbrew woli całej gromady i mojej własnej woli oddalił wójta Wasyla Andryczuka i zamianował innego imieniem Hnata Demiańca, przeciw któremu tak gromada jak i ja sprzeciwialiśmy. Jestto znak dowolności, a może i złych zamiarów, który się niczem usprawiedliwić nie da.

Jakób Łuk Kniechinicki m. p.
posiadacz części Cucyłowa i Grabowca.

Prosimy wypadek ten sprawdzić, winnego urzędnika odpowiednie ukarać i usunąć, zresztą uczynić to, czego zabezpieczenie życia naszego na wsi w takim obałamuceniu chłopów wymaga.

Jarosław Tyszkiewicz m. p., Ludwig Cywinski, Oktaw Oclowski, Marcelli Wolański, Johann Bouvard, Juzef Jaworski, Adolf Wolski, Jan de Pakosławski, Felix Bienkowski, Marjan Słonecki, Erasm Staszowski, Ignacy Kamiński, Franciszek Sądecki, Ignacy Soldraczyński.

Подаючи сей інтересний документ, подамо відразу й ті замітки, які поробив під ним обжалуваний Остерман. „Сю базгранину, каже він ¹⁾, треба зачислити до виплодів підписаних членів комітету, бо оба співдідичі не мали найменшої причини вносити против моєї особи обжалованне. Не мав причини Новаковский, — бо всюди тримав ся я точно отриманого поручення і не позволяв собі ніякого навіть найменшого переступлення границь; противно, він сам, коли відійшли селяни, привів до мене свою жінку і діти і дякував мені за те, що я упімнув

¹⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 385 (рпк. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

селян, додаючи виразно, що коли би його піддані були покинули працю, то він і його родина були би мусіли погинути з голоду. Не мав причини жалувати ся також Кніґиницький, — у якого я не виконував ніякої урядової функції, а навіть до нинішнього дня (5 січня 1869 р.¹⁾ не був ані разу в Грабівці.

„Кніґиницький, звичайно п'яний, був мужем довіря станіславського комітету, а тому останньому залежало на тім дуже, аби мати конче якусь причину до своєї перфідної діяльності“.

Одначе справа на тім не скінчила ся. Крім акту обжалування перед станіславським старостою подало кількадесятя станіславських міщан і сусідніх дідичів іще спеціальну петицію до губернатора краю гр. Стадіона, де побіч звісних уже закидів проти особи Остермана змальовано також страшні події, які мали зайти по його від'їзді в згаданім селі Цуцилові.

„Дня 31-го марта 1848 р., говорить ся в петиції²⁾, приїхав окружний комісар п. Остерман до Цуцилова і в присутности вїйта, трьох людей з громади, вичислених пану старості в обжалуванню, а також у присутности співдідича Цуцилова Кароля Новаковського заявив таке: „Не дайте зводити ся обіцянками ваших дідичів, які прирікають вам подарувати панщину. Ніхто не має права того робити, тільки сам уряд. Вправді подали горожани просьбу в справі подаровання панщини, але що ж то за дар, коли застерегли собі від хлопів нагороду. Найдальше до липня цісар сам подарує вам панщину, коли не більше як половину, то половину певно“.

„Криваві тарнівські події, каже дальше петиція, оправдують усі наші підозріння, і хоч непохитно віримо, що нині від урядової керми віє иньший дух, одначе говоримо сьміло й отверто, що той дух не вжив ся ще між усіми, головно низшими урядовими органами. Як будь, чи то з причини дволичної баламутної заяви пана Остермана, чи з иньшого подуву (що викаже аж остре слідство), досить, що цуцилівська громада стала бурити ся, стала з палицями і ціпами збирати ся в громади, а в коршмі і поза коршмою дали ся чути голоси: „Того місяця буде кінець Полякам і Жидам“. — „Ми (хлопи) жили

¹⁾ Свою „хроніку“ писав Остерман, як видко, значно пізнійше від самих подій.

²⁾ Пор. Sprawa Cusyłowska w obwodzie stanisławowskim, str. 1.

з вашими батьками (панами) в згоді, одначе тепер буде зле на сьвітї, або ми від вас, або ви від нас мусите згинуті“. На все те є поіменно покликані сьвідки. А коли питали селян, чогу бурять ся і збирають ся в громади, відповідали: „Так казав нам вїйт“.

„Коли справа стала такою грізною, цуцилівські горожани завїзвали військову асистенцію. Вона прийшла разом із комісаром Генном, який поминувши місцевих горожан і порозумівши ся осторонь із дяком, вернув до Станїславова, а з ним вернула також військова асистенція, полишаючи на жаданне п. Зайончовскої чотирьох жовнїрів із полку Mazuchelli. Тих чотирьох жовнїрів приняв співдїдич Цуцилова Кнїгиницький дуже гостинно і вїзвав їх, аби один із них лишив ся в його домі залогою; коли ж Кнїгиницький заявив, що їде до Станїславова, вони найперше стали його стримувати у відїзді, а один із них, що від тепер відгравав головну ролю, бажаючи підперти свій заказ відїзду, вхопив за шаблю і з цілою силою вдарив Кнїгиницького по голові; кров бухнула струєю, Кнїгиницький стратив притомність. Жовнїр-ватажок став обкладати його шаблею, вістрем і рукоятю по руках і плечах, казав всадити збитого на запряжену бричку і завїз перед коршму. Тут звязав його сильно шнурами, поломав на нїм рушницю в кусники і бив його зелїзною люфою так довго, аж повідлїтали гачки. Перед коршмою стояли вже зібрані хлопи в числі понад 100 з вїйтом на чолї мовчки, але в сумній поставі. Тут починаеть ся підбурююча роля жовнїра-ватажка, котрий уважаючи на те, що стало ся, знайшов уже приготований до того настрій, ким? нехай викаже острїйше слїдство. Ось його слова: „Не вірте Полякам, то на вас, люди, зрада, тримайте ся разом, хватайте Ляхів, бийте на смерть, на шибеницю з Ляхом! Слухайте! Я маю такий розказ, я за те відповім“.

„Тї слова, як видко, не впали на неплїдну землю, бо коли показав ся співдїдич Цуцилова, 70-лїтній Галецький, що на голос Кнїгиницького, який кликав о поміч, прибїг на місце крївавих подїй, вїйт закликав, а з громади відїзвали ся голоси: „Лапай старого Поляка!“ Галецький став утїкати, одначе хлопи його злапали, били, приставили перед жовнїра-ватажка, а той оббив його немилосерно шаблею і рушничною люфою, пхнув три рази в живїт багнетом. У кінці хлопи звязали його. Те саме стало ся з Ржешотарским і Вольским, яких виволїкли з дому; одначе їх не оббили так небезпечно. Не дарували й жінкам, бо паню Ржевуску,

що мешкала в домі Галецького, жовнір-ватажок ударив у лице і шаблею по плечах, а коли вона закликала війта, щоб її ратував, він відповів: „Я маю такий наказ“.

„Та на тих кривавих подіях не скінчило ся. Даючи волю своєму попустови, жовніри разом із хлопами кинули ся рабувати доми Галецького і Кнігиницького; хлопи післали до Станіслава двох урльоппників із доносом, що відповідно до розпорядження полапали всіх бунтівників Поляків. Військо з комісаром Генем і жандарми, що прибігли на поміч, виратували від смерті ті чотири жертви повязані й зложені в хлопській хаті на соломі. Мимо випадків, що проймають жахом, мимо тривожного настрою, що виявляв ся в окликах жовнірів і хлопів, комісар Ген не бачив причини поробити енергічнійші зарядження, бо по його розумінню, як потверджує рапорт, криваві події не були нічим иньшим, як коршемною бучею.

„Хоч окружний суд, тим кінчить ся петиція, в особі пана Фестенбурга проголошеннем наглих судів на місці злочину, арештованнем і приставленнем до Станіслава чотирьох хлопських ватажків поступив енергічно і згідно з урядовим духом, і хоч масмо незрушене переконанне, що окружний начальник відносить ся до того нещасливого випадку з повним обуреннем, одначе, бажаючи підперти його благородні наміри, предкладаємо отсі наші жадання, викликані тою кривавою подією :

1. Ваша Ексцеленція зволить зі свого становища вплинути на військові власти, аби против чотирьох рядових і против жовнірів у Станіславі, якого зловили на розсіванню кривавих погроз, поступили як найбільше сумарично; щоб перевели військове слідство в присутности двох асидентів, вибраних із кружка тутешніх горожан; аби в кінці як найскорше оголосили вирок на місці виконаного злочину.

2. Той кривавий випадок пішов розголосом від села до села по цілім округі, дух тарнівських бунтів показує криваву голову; тому просимо Вашу Ексцеленцію видати до всіх окружних начальників як найенергічнійші інструкції, аби в самім зародку притлумити духа хлопських бунтів.

3. Ваша Ексцеленція зволить відкликати зі Станіслава і видалити з краю особи, напязтовані явною ненавистю против польського елемента і неспромогою переняти ся теперішньою урядовою думкою, а то: окружних комісарів: Остермана, Швабе, Буркгардта і низших урядників: Макаревича, Пискозуба і Поромбальського; бо довше урядованне осіб, похопних до підбурю-

вання хлопів і виклятих публичною опінією наразить уряд на компромітацію, а наш округ, а в дальших наслідках і цілий край на розлив крові і розрухи. 50 підписів: Антоні Ромашкан, Францішек Цивінські, Людвік Цивінські, Ромуальд Юнга, Марцін Пшісецькі, Ігнаци Моравські, Францішек Щепаньські, Титус Грегоровіч, Норберт Мокшицькі, Антоні Жолубовські, Антоні Теодоровіч, Ромуальд Моравські, Владислав Кунашевські, Ігнаци Камінські, Калікст Орловські, Октав Орловські, Пйотр Бонсовіч, Францішек Дейма, Юзеф Шенгерські, Фелікс Стойовські, Кржиштоф Чучава, Станіслав Сакс, Др. Кляр, Ян Шимоновіч, Гжегож Ярема, Александер Дверніцькі, Ян Павел Піллер, Целестин Вогусевіч, Вінценти Добровольські, Роман Вишинські, Ян Коблянські, Теодор Пассакас, Рудольф Ястшембські, Ян Тишкевіч, Кароль Жуковські, Юліян Заревіч, Францішек Сондецькі, Якуб Журовські, Зенон Сасуліч, Юзеф Жендзяновські, Марцелі Волянські, Віктор Розвадовські, Ян Старжинські, Пйотр Ширин, кс. Леопольд Іжицькі, Бальтазар Чарковські, Ян Бувард, Ян Епперляйн, Антоні Сокольніцькі, Аполінари Гуппен і т. д. і т. д. ¹⁾

У відповідь на сю петицію появив ся в ч. 45 урядового органу „Gazeta Lwowska” неменше докладний опис „цуцилівських подій“, який одначе кидає на цілу справу зовсім иньше світло.

„Про безправність, якої dokonano дня 5 с. м. в Цуцилові в станіславівській окрузі, (цитуємо слова „Gazet-y Lwowsk-oj”), дістали ми нині з певного жерела таке донесенє :

„На вістку, що між громадою в Цуцилові панує неспокій, вислано там зі Станіславава відділ війська, що полишивши на просьбу часткової властительки маєтку пані Зайончковскої, чотирьох рядових жовнірів в її дворі для оборони, на другий день вернув знов до Станіславава. Одначе незабаром п. Зайончковска відїхала сама до Станіславава, а тих чотирьох жовнірів казала закватувати в селі.

„Дня 6 с. м. було руське сьвято, а в селі хрестили двоє дітей. Жовніри замішали ся між хлопів і пили разом із ними. До них прилучив ся частковий співластитель маєтку п. Книгницький, що пив зі жовнірами найперш у коршмі, а потім запросив їх до свого мешканя, де ще більше частував їх горівкою.

¹⁾ Подаючи в своїх записках згаданий документ, Остерман дописав під наведеними підписами таку дотепно-злісну характеристику сих людей : „Vuben... nicht Männer...” У тій самій справі внесла була поданне до гр. Стадіона також львівська „Rada Narodowa“ (див. Dr. K. Ostaszewski-Barański, Rok złudzeń (1848), Ст. 170—171).

²⁾ Gazeta Lwowska, 1848. Н-р. 45 (з 14 цвітня), ст. 415.

„Пізнійше повстала сварка і суперечка. Жовніри кажуть, що Кнігиницький вимовив ся з чимось против Його ц. к. Милости. З того вийшло таке, що жовніри збили Кнігиницького і запровадили до коршми, де були ще хлопи, які пили. Коли з того счинив ся крик, прибули до коршми як найскорше частинні властителі, що мешкали недалеко, а то : Александер Галецкі, Мацей Ржешотарскі і економ Юзеф Вольскі. А коли жовніри обвинили їх, що вони хотіли стріляти з поза плота, вїт тамошньої громади Микола Попович, казав при помочи кількох хлопів із села вхопити їх, оббити, а в кінці звязати і приарештувати в хлопській хаті!

„Зараз по розголошенню тої вістки прибув із Надвірної респіцієнт жандармерії з чотирма жандармами, увільнив арештованих і взяв їх під власну сторожу, аж поки не прибув до Цуцилова висланий із циркулу з військовою асистенцією комісар.

„Розброїв жовнірів і приарештував їх разом із тамошнім вїтом і кількома хлопами, що найбільше причинили ся до того ексцесу, а громаді наказав, аби заховувала ся спокійно, що скоро й наступило. Дня 8 цвїтня прибув до Цуцилова циркулярний староста, аби зробити ще тривкійшим привернений тимчасовий супокій. На місце замешкалого в Делятині мандатора Мановського, що вже від двох місяців ані не заглянув до Цуцилова, поручив староста політичний уряд у Цуцилові тисьменицькому мандаторови Гонсьоровському і казав вибрати нового вїта, бо Микола Попович утратив через ті події довіре. Арештованих хлопів відставили під військовою ескортою до Станїславова.

„Винні підпадуть заслуженій карі.

„Коли би показало ся правдою те, що хлопи відповіли окружному старості, коли він наминав їх до спокою, що часткові властителі і посесори, а власне Ігнатій Соколовский, прирікали дарувати їм панщину, податки, дати вільну сіль, тютюн і т. д., а при тім оповідали, що в Станїславові є 5.000 узброєних Поляків, і що не треба слухати ніякого окружного урядника, що не контрольований кимось із Поляків, через що викликали в громаді недовіре, тоді був би то новий доказ на підперте тої пожалування гідної появи, як сильно повстають неприявні елементи, аби спокійний стан нових відносин випровадити в блуд, або перешкодити йому зовсім“.

Розумієть ся, з такого осьвітлення „цуцилівських подій“ автори згаданої висше петиції були в високім степені незадово-

лені. Зараз видали друком своє „спростованне“, в яким по шумнім вступі в стилю старопольських королівських грамот навели цілу цитовану висше петицію до Стадіона, разом зі всіми домаганнями і підписами 50-тьох осіб.

„Супротив всіх і кожного з окрема, кажуть там¹⁾, кому на тім залежить, — а повинно залежати всім під клятвою байдужности — простуємо неправдиве і мимо урядової марки баламутне справозданне про випадки в Цуцилові, поміщене в часописі з п'ятниці дня 14 цвѣтня. Поки кожний випадок бальсамували в поросі актів, поки на бонзах і даляйлямах бюрократизму спочивала тіяра непомильности, поти ми стояли в присінку церкви і шепотіли молитву: „но ізбави нас від лукавого. Амінь“. Але нині з волі пануючого ми при великім вівтарі, маємо „святая святих“ „свободу друку“, аби відхрестити ся від злого. Отже за приміром короля Стефана хрестимо ся на чотири сторони урядових вітрів перед бісами, що сіють фальші і брехню. Цуцилівська історія, повна зловіщих наслідків, не була корчемною бучею, як того хоче урядове справозданне, також не викликана пянством Кнігиницького, що як судовий детахсатор звісний загально як тверезий і найспокійнійший горожанин, — але се факт, якого жерело лежить у тій самій заохоті, що й тарнівських подій. Ми подали минувшині поєднуючу руку, нехай отже урядові органи не надуживають у теперішности і будучности нашої благородности. Досить плювали нам у лице на нашу славу запряжені в охоту урядові письменники і корсарі, коли ми мали над нашою головою меч Дамокля — цензуру, — нині обовязок кожного горожанина, пронятого пошаною для даних нам інституцій, висвітити атут, який випав, і не питати урядових грачів, чи через те вони виграють, чи ні. Ось короткий зміст події, ствердженої сумлінно в самім Цуцилові, винятий з петиції, яку подали горожани до Його Ексцеленції губернатора“ і т. д.

В кінці ще один опис „цуцилівських подій“, а то самого Остермана²⁾. „Дня 5-го цвѣтня, каже він, розпустили цуцилівські співдідичі Новаковський і Вольський в Станіславові вістку, що з боку цуцилівських селян грозить для них насильство. Того самого дня вислано туди окружного комісаря Гена, що пішов просто краєвим гостинцем. Тим комітет не вдоволив ся і жадав

¹⁾ Sprawa Cuciłowska w obwodzie stanisławowskim.

²⁾ Хроніка Остермана. Т. I, ст. 385—386 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

вислати зараз військо. Староста згодився на це і слідом за оточеним комісаром виправився до Цуцилова відділ війська, зложений зі 60 людей піхоти і 15 гузарів під командою оберлейтнанта Вайса; однак він не пішов простою дорогою, але завернув на Лисець-Грабовець, бо туди був ліпший гостинець. Ген, заставши в Цуцилові спокій, вернув ще того самого дня назад до Станіславова, не знаючи нічого про висилку війська. Дня 5-го цвітня 1848 р. під вечір прийшло військо до Цуцилова, переночувало тут, і 6 цвітня 1848 р. рано, полишивши 4 людей на просьбу занепокоєної співдідички Зайончовської, вернуло назад.

„Тепер співдідичі Кніґиницкий, Голинський, Ржешотарський і Вольський угостили тих 4-ох жовнірів до тої міри, що прийшло до ексцесу з бійкою, про що дня 6 цвітня 1848 р. о 9-ій годині вечером донесено до староства. Ще того самого дня, 6-го цвітня 1848 р. о 11 годині вночі вислано до Цуцилова окружного комісара Гена зі 60 людьми піхоти (компанія оберлейтнанта (?)) з піхотн. полку Mazuchelli), 24 гузарами і двома офіцерами; до того відділу прилучилися як контрольори члени комітету Гошовський і Каміньський.

„Дня 8 цвітня 1848 р. вечером вернули вислані люди разом з арештованими 4-ма жовнірами і 3-ма селянами назад до Станіславова і віддали їх під сторожу народньої гвардії“¹⁾.

¹⁾ Є ще один опис голосних цуцилівських подій, а то в „Pamiętnik-u Henryka Bogdańskiego od roku 1832 do roku 1848“ (рпк. бібл. Осолінських у Львові Н-р. 3486. Т. II, ст. 244—245), однак нового матеріалу нема там ніякого. Автор переписав майже дословно наведену нами петицію станіславівських міщан і дідичів до гр. Стадіона (Sprawa Cuciłowska w obwodzie stanisławowskim), додаючи від себе тільки закінчення: „Winowajców żadna nie spotkała kara; chłopów uwięzionych wypuszczono, żołnierzy ze strony komendy pochwalono, a urzędników pozostawiono na ich posiadach“ (op. cit. Т. II, ст. 245). Про подібні історії з виконанням губерніяльного циркуляра окружними комісарами в інших округах подає Г. Богданський так: „Також у самих початках конституційного руху, коли властитель села Тухлі в перемиській окрузі Адам Юнга оповістив своїм підданам, що звільняє їх від панщини, окружний комісар Фелікс Пасль, довідавшись про те, прибув на місце і упімнув скликану до коршми громаду, аби не вірила поголосії, що хлопів звільнено від панщини; також, що пани не можуть того зробити, бо не мають до того права. Наказав, аби кожного, хто сказав би їм у дворі або в селі, що панщина буде знесена, зараз звязали і відставили до жандармів або до окружного уряду. Вніс Юнга против комісара скаргу однак, розуміється, без успіху. — Коли часткові дідичі в Угерцях Заплатинських у самбірській окрузі на відгомін конституційних свобод звільнили своїх підданих від панщини, зараз з'явився в селі окружний комісар Йосиф

IV.

Ми вже згадували висше, що цуцилівські події відбили ся досить голосним відгомонам у міністерських канцеляріях у Відні. Тепер скажемо про те дещо більше.

Шмідт із ляндрдрагоном Роею і представили селянам, що пани не мають права дарувати їм панщину, що то якийсь підступ зі сторони панів і що то може зробити тільки цїсар. Тим до того степеня підбурили хлопів, що сї зі страху перед Поляками стали відправляти нічні варти — одначе пізнійше переконали ся про правду і дня 16 мая 1848 відправили торжественне богослуженне, по чім дякували панам за доведенне до їх освободження. — Дня 20 цвїтня 1848, коли бунтованне селян стало в Самбірщині дуже голосним, з'їхала ся шляхта до Самбора, щоб разом із міщанами й урядниками нарадити ся над запобіженнем грозячій небезпеці. На збори прибув ледви упрощений окружний староста Ігнат Гіцгерн. Коли його запитали про причину відбування нічної варти самбірськими передміщанами, озброєними в коли і сокири, яких намовив до того ревізор поліції Петро Роттенбург, заявив, що про те нічого не знає; також жалували ся перед ним на ширені тим самим ревізором поліції поголоски, що мешканці міста мають напасти на передміщан і їх вирізати; і про те мав нічого не знати. Питали його, чому окружні комісарі Йосиф Шмідт і Вінкент Гутвайн, їздячи від села до села, голосять селянам, що пани не мають права дарувати їм панщину і упоминають їх, аби не вірили і не покладали надїй на своїх панів? — чому ляндрдрагони бунтують селян, а панів представляють їм як бунтівників? — чому в Ракові ходив хлоп з оповіщенням, що має приказ від окружного уряду вїзвати їх, аби зброїли ся, бо прийдуть Поляки і нападуть на них? — просили його запобігти можливій тарнівській катастрофі або цуцилівській сцені. Одначе Гіцгерн заперечував бунтованню хлопів, а коли на нього напирали, відповів із неохотою, що самі пани бунтують селян тим, що не однаково обходять ся з ними. В кінці просили його, аби вияснив вїтам у присутности шляхти і міщан, щб таке конституція, свобода друку, що значать кокарди, і аби додав, що пани й міщани не бунтівники. Він не хотїв сього вчинити, тільки дивував ся, що вони боять ся, коли мають на свою оборону жандармів. Коли ж йому представили, що жандарм Дундер прибрав у Городищу в присутности цілого села пса в кокарду, а Петрашкевича відставила жандармерія під сторожею до окружного уряду за те, що сказав, що маємо конституцію — обіцяв за місяць, а під напором за тиждень пояснити вїтам значінне теперішнього руху; одначе під нїякою умовою не згодив ся зробити се в чийй присутности, тільки сам на сам розмовить ся з вїтами. Одначе всі розуміли, що значить розмова окружного урядника сам на сам із вїтами і з погордою витрутили його зі зборів. Зараз потім ударили в місті в бубни й затрубіли на алярм — Жиди зі страху замикали склепи, а велике число селян, бо се було в торговий день, розбігло ся по всім усюдам, війско збирало ся на ринку. Селяни, роз'їхавшись домів, зібрали ся знов по коршмах і хатах і оповідали, що Поляки вигнали старосту, а війско вирізало всіх Поляків. Від села до села передавали сю вістку з додатком, що подібно як

Дня 26 марта 1848 р. вибрала ся зі Львова польська депутація до Відня, щоб особисто вручити цісареві Фердинандови I звисний меморіал із дня 5 цвѣтня¹⁾. Одначе робота згаданої депутації на тім однім актї не скінчила ся. Члени її ввійшли у Відні в близький контакт із Центральним комітетом віденської народньої гвардії і дня 30 цвѣтня 1848 р. подали туди від себе меморіал п. з. Memorandum der polnischen Deputation an das löbliche Central-Comité der Wiener National-Garde²⁾, в якім виступили остро проти австрійської бюрократії в Галичині за те, що вона противна конституційним свободам і підбурює селян проти дідичів. „Вістка про обіцяну австрійському цісарству конституцію, каже згаданий меморіал, поставила тим більше неприязно против себе два сторонництва, що від давна дивили ся на себе косим поглядом, а то людей з національними стремліннями і бюрократів. Просьвічена частина народу, що від давна тужить за конституційними свободами, забажала тепер, аби вони ввійшли скоро в жите. Противно бюрократія, що була все неприхильна до конституційних інституцій і все зрештою сумнівала ся про щирість обіцянки, намагала ся розвоеви конституційного житя ставити всі можливі перешкоди в тій думці, що тим робить урядови найліпшу прислугу. Таким чином конфлікти, що були з ріжних причин між бюрократами і людьми з національними стремліннями, дійшли до повної зрілости. Народ будував свої жадання на цісарській обіцянці; за те урядники, засліплені шаленою думкою, наче б та обіцянка була на цісарі вимушена, гадали, що вони мають робити як найменше концесій, аби реакція, якої бажали і надіяли ся кождої хвилі, застала старі відносини як найменше зміненими“. Тому німецькі бюрократи в Галичині довго отягали ся з оголошеннем обіцяної конституції, тому дозволили формувати народну гвардію тільки у Львові, тому конституційні прояви житя в краю представили перед центральним урядом як революційні стремління й ин. Таке поступованне бюрократів з одної сторони, а переконання, що колиб такі відносини мали потривати довше, то спровадили би

військо в місті, так ми в селі ріжмо Поляків. І коли б знайшов ся був, кінчить Богданський, який урльопник, як у 1846 р., то була би в Самбірщині повторила ся тарнівська різня (op. cit. Т. II, ст. 245—246).

¹⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Część II. Rok 1848 Kraków, 1904. Ст. 40.

²⁾ Див. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung. Nr. 68 (з 1848 р.).

на край дуже сумні наслідки з другої, примусило мешканців Галичини вислати до Н. П. депутацію, аби вона представила відносини в краю, висказала бажання народу і просила виконати їх як найскорше, як одинокий спосіб заради против грізної небезпеки“¹⁾.

¹⁾ Головні жадання згаданого адресу такі: „Санкція національного комітету зложеного з Поляків, що мають загальне довіре. Той провізоричний комітет має зараз заняти ся внутрішньою реорганізацією краю на чисто національній засаді, бо тільки вона може ручити за порядок і спокій і задоволити мешканців; він має забрати ся до найконечніших внутрішніх уряджень, які були би відповідними духови часу і наглим потребам народу. Він має також уложити плян будучої краєвої конституції і установити правила вибору до будучих народніх зборів, що мали би заступити давний сойм, своїм складом неповоротний і завдяки природі конституційної держави *de facto* вже неважний і розвязаний; має визначити комісії, які покажуть ся потрібними до розв'язання всіх згаданих організаційних, адміністраційних і суспільних питань. Вкінці свою діяльність має він оперти на засаді висказаних уже по части в адресі з 18 марта 1848 р. бажань народа, а то:

1. Видалити дотеперішніх урядників відповідно до потреби, признаної комітетом, і обсадити опорожнені місця краєвими, бо національної адміністрації не можна розуміти инакше, як тільки такої, що складаеть ся з людей, зв'язаних спільним інтересом із народом і йому прихильних. А дотеперішні урядники по більшій части наші внутрішні вороги, вороги приреченої нам конституції. Вони безнастанно підбурюють до незгоди і ненависти між собою народ і Монарха.

2. Зорганізувати народну гвардію в цілім краю на ширшій підставі відповідно до потреб, які комітет признає оправданими.

3. Своє народне військо, зорганізоване комітетом, зложене як найскорше з краєвих людей і з краєвих провідників, а також тих чужинців, що прихильні нашій справі і хочуть служити їй. Першим його завязком мають бути полки, рекрутовані до тепер у Галичині, а які просимо горячо завернути як найскорше назад до краю і віддати під заряд організаційної комісії, визначеної комітетом. Військо, що є тепер у краю, має бути зараз візване до присяги, що нічого не підійме против наших інтересів доти, доки є в краю, й ужите тимчасом для утримання порядку і безпеченьства по селах.

4. Заведенне польської мови в школах, судах, усіх публичних справах урядах, а в народніх школах у такім нарі-у, яке в данім місці має перевагу.

5. Скликати як найскорше сойм, чи там народні збори на конституційних основах, виготовлених комітетом. Головною і конечною його підставою має бути репрезентація народу без ріжниць кляс і конфесій, отже буде складати ся з духовенства, дідичів, міщан, селян і всяких інтелігенцій, хочби вони не мали власности.

6. Дякуючи за знесенне цензури і запровадження свободи друку просимо, аби не заборонювано зборів, що мали би нарадити ся про потреби краю, як се недавно стало ся.

„б цвітня подала депутація Н. Панови адрес народу. Н. Пан прийняв його ласкаво і казав взяти зараз під розвагу. До нині

7. Загальної амнесії, якої знов просимо, а дякуючи Найяснійшому Панови за випущення цивільних політичних мучеників, просимо як найусильнійше подібної і конечної амнесії для військових, що доси сидять у тюрмах, і вільного побуту в краю для суджених і вязнених тут наших краян із польських провінцій, що є під чужим панованнем. Також просимо увільнити тих нещасливців, яких вилучено з амнесії під претекстом убійств чи інших злочинів, доконаних із причини політичних рухів. Увільнене тих вязнів здається тим справедливійше і конечнійше, коли й тих, що підмовляли варід до вбійств і рабунків, не суджено і не покарано, а ми в християнській любови хочемо всім простити. Отже нехай будуть увільнені й ті, що супротив нас зовсім невинні, а тільки дуже раптовно повставали против заваленої вже системи.

Щоб завершити сю амнесію, треба, аби всі амнестовані вернули до давних прав і власностей, отже треба зіймати з маєтків усякі секвестри, конфіскації і пренотації відповідальности, що тикають ся осіб політично скомпромітованих.

8. Публичного й устного судівництва зі судами присяглих; до того має комітет виготовити плян і подати під розвагу сойму.

9. Засада: зрівнання перед законом усіх станів і конфесій, має перевагу в цілій Европі. Добро держав залежить від свободного і згідного розвою всіх народніх сил, від їх ужитя для загального добра. Правдива любов Вітчизни може бути тільки там, де Вітчизна не робить між своїми дітьми ріжниць. Впрочім вимагає того справедливості, аби той, хто виконує всі горожанські обовязки, користувався всіма горожанськими правами. Тому видається нам конечним, аби кляси й конфесії, які існують між народом, були допущені до рівних горожанських і політичних прав; а то, щоб зараз устали всі податки, привязані до релігії і всі виїмки й обмеження з причини якої будь релігії. Отже духовенство обох обрядів, а також евангелицьке і всяких інших конфесій має користувати ся рівними правами, привилеями і достоїнствами.

10. Видання нових громадських законів для міст і сіл, опертих на як найширших свободах, аби не ограничували міських і сільських горожан, але давали їм запоруку свободного зросту міст і сільських громад.

11. Переміни дотеперішньої огидної поліційної системи відповідно до конституційної засади, щоб нікого самовільно не було можна вязнити і переслідувати, але щоб поступало ся по засадам акту „Habeas corpus“.

12. (Цитована висше в тексті точка про знесення панщини).

Адрес кінчить ся такими словами: „Всі ті бажання висказуємо в тій горячій просьбі о безпроволочну санкцію національного комітету. Бо над нами висять хмари повні бурі. Не скриваємо перед Тобою, Найяснійший Пана: цілий край зворушений у найвисшій степені. Коли б у котрій польській провінції вибухла війна, тоді в Галичині в теперішніх обставинах ніяка сила не стримає повстання. З того вийде найбільше зло для нас і для Твогого трону, Найяснійший Пана. Галичина починаючи повстання подвійне, на вні і у внутрі, впаде в анархію і станеть ся легкою здобичю для ворога.

не дало міністерство вижидаючій депутації ніякої відповіді. З найбільшою нетерпеливістю вичікує край сповнення своїх бажань; тільки надія, що воно справді наступить, удержує до тепер спокій, хоч бюрократи докладають усіх заходів, аби викликати забурення. Всі прояви конституційного життя вважають вони революційними стремліннями, і дозволяють собі придавлювати їх усіма тими способами, які були в їх руках іще за часів старої системи. Комісари, жандармерія, фінансова сторожа розсівають по селах непокоючі вістки; підбурюють видуманими вістками хлопів против земських дідичів, міщан і всіх тих, що перевищують селян освітою; заохочують селян до ексцесів підмовлюваннями, наче б зі сторони сільських дідичів грозила для них небезпека. — Безчисленні справоздання зі всіх провінціальних округів, акти й докази, які подала міністри внутрішніх справ депутація з Бохні, криваві сцени в Цуцилові і Гостові досить підпирають наші слова.

„Найголовнішою причиною незгоди між селянами й їх панами була безперечно панщина. То був в руках бюрократів найпевніший спосіб знеохотити хлопів против сільських дідичів, а заразом знівечити змагання тих останніх скинути з себе придавлююче ярмо бюрократії, якій ся робота не припала до вподоби. Відчували се дідичі не менше добре, як кождий справедливий і сьвітлий чоловік. Тому галицькі Стани рік річно, почавши від 1843 р., доматили ся, хоч без успіху, знесення панщини. По кривавих випадках 1846 р. уряд, не питаючи нічого дідичів, зніс $\frac{1}{3}$, а в деяких околицях навіть $\frac{9}{10}$ дотеперішньої панщини. Решту лишив умисне дідичам, аби тим способом затримати в краю головну причину роздвоєння. Тому дідичі постановили позбути ся того тягару — дарували підданам панщину і всі обовязки. Таким способом був зроблений крок до поєднання двох верств, що дивили ся на себе косим оком — одначе той

Одиноким способом ратунку є у нас тільки енергічний, чисто народній комітет, що мав би адміністраційну і реорганізаційну власть, був би зложений з людей зі загальним довірем та робив під Твоєю опікою, бо він успе піднести скоро народну силу і стримати нещасні повстання або забурення. Кождий иньший перехід від бюрократичного уряду, під яким дотепер стогнемо, до конституційних свобод, кинув би нас у пропасть і потряс би сусідніми народами.

„Сповни отже, Найяснійший Пане, ту нашу просьбу! Сповни її для щастя Твоего трону і Твоїх народів“ (St. Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Gslicy (1772—1862), Т. II. Ст. 229—232),

крок грозив повним упадком пановання бюрократії. Отже зараз розголосили, що тільки цїсар має право дарувати панщину, що кожний дїдич, який звільняє своїх підданих від панщини, бурить спокій і його треба звязати і відставити до староства (диви алегат 3)¹⁾. В тім дусї видав також староста Анджейовский обіжник, який, передрукований з оригіналу, додаємо під 4)²⁾. В иньших округах вислані на село комісарі і низші урядники говорили хлопам те саме устно... і т. д.“

Меморіал кінчить ся такими словами: „Ми стогнемо під гнетом неприхильних до нас і до конституції бюрократів, а наш край є в руках тим небезпечнійшого ворога, що виступає як урядовий орган, отже всяку оборону з нашого боку робить неможливою. З тим сильним переконаннем, що під панованнем нашої бюрократії не можна думати про спокійний розвій конституційних інституцій, з горячим бажаннем утримати край у спокою і заслонити його перед нещастями, ми просили в нашій петиції позволити нам завязати народний комітет, що заняв би ся реорганізацією краю. Се жаданне видавало ся нам тим справедливійшим, що Народнього Правительства. а разом із тим й краєвих урядників ми могли домагати ся вже на підставі обіцяної дня 15 марта конституції. Щоб одначе не ввести уряд у колізію, ми жадали тільки видалити з краю тих урядників, які показали ся явними ворогами народу, а коли би й їх не можна було видалити нараз, то щоб дали їм бодай для контролі людей, що мають довіре у народу, в тій ціли, аби перешкодити їм дальше підбурювати хлопів фальшивим толкованнем урядових розпоряджень, виконувати тайні розкази, що не годять ся з конституцією, або навіть грозять безпеці особи і майна.

„Змагання бюрократії віднесли вже бажані наслідки в Цуцилові, Гостові і Кракові. Щоб дійти до правдивих причин тих сумних випадків, треба визначити комісію, яка складала би ся не з галицьких урядників (бо вони не можуть бути суддяма у власній справі), але зі справедливих і повних довіря горожан, і причини, які б показали ся, на будуче усунути. А за одинокий спосіб, яким можна не допустити на будуче до подібних нещасливих випадків і утримати в краю спокій, уважаємо скоре виконанне наших бажань, виявлених в адресі з дня

¹⁾ Тут був доданий алегат, що мав служити доказом правди наведених више слів.

²⁾ Так само.

6 цвітня 1848 р.“ Під меморіялом підписано 9 членів депутації, а то: Юрій Любомірський, Адольф Поніньський, Віктор Збишевський, Фелікс Погорецький, Фльоріян Земялковський, Ян Добжанський, Лев Слабковський, Лешек Дунін-Борковський, Франц Гошард“.

Згаданий висше меморіял подала, як ми вже зазначили, польська депутація центральному комітетови віденської народної гвардії і він прийшов дня 5 мая на денний порядок. Під тою датою пише Земялковський у своїх споминах так¹⁾: „Dziś byliśmy znowu w komitecie centralnym. — Dwie kwestye były na dziś przeznaczone: Wahlgesetz für den Reichstag und die polnische Frage. Wiedńczyki wrzeszczeli: Zuerst die polnische Frage, Lubomirski zaś deprekował, mówiąc, że jeśli nie wezmą wprzód Wahlgesetz, tedy cofniemy naszą sprawę, — a więc aplauzy. Poczem oświadczył Lubomirski, że prawo nasze mówić bardziej będzie za nami, niż przytomność nasza, zostawił więc naszą sprawę ich decyzyi i opuściliśmy aulę“. Одначе акція депутації у Відні в справі цуцилівських подій на тім скінчила ся. Дня 6 мая прибула до Відня „депутація“ зі Станіславава з жалобою на поступованне війська підчас модної в тих часах т. зв. „Котячої серенади“, яка відбула ся у Станіславові дня 27 цвітня²⁾. Вона то дала причину порушити знов цуцилівську історію, тим разом одначе вже в міністерським кабінеті Лятура. „Друга знов депутація зі Станіславава, — пише Земялковський під днем 6 мая³⁾. „Досить, що шляхта задоволена, що має претекст переїхати ся. Пан Домбровський, якийсь студентина, що вічно говорить про самопосвяту і побрязкує кривою шаблею, якої вже ніколи не зложить, бо його батьки мали право ходити з карабелею, — той молодик, кажу, відграє тут ролю станіславівського депутата. Чи подуріли! Та ж то значить блазнити себе в очах сьвіта. Чи ж уже не мали вислати кого иньшого? Привіз жалобу против поступування війська підчас котячої серенади; просьба, вистилізувана до нас, кінчить ся тим, що нас роблять відповідальними за кожду каплю крови, яка попине в Галичині. Бігме, то за велика честь! Чи ті люди гадають, що ми всемогучі? Коби хоч вислали чоловіка, що вміє говорити

¹⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Część II. Rok 1848. Kraków, 1904. Ст. 131—132.

²⁾ Про той цікавий епізод із історії бурливого 1848 р. подамо незабаром особну статю.

³⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Część II. Rok 1848, Kraków, 1904. Ст. 134—135.

або писати, але ні, пришлють якогось мазгая, який забирає нам тільки час; ми і між собою маємо досить мазгаїв. Справді, каже дальше обурений Земялковский, сама справа тратить через те, що її попирає блазень. І так якіж симпатії можуть викликати станіславівські події, що справді ганьблять наше військо і кличуть пімсти, коли їх представить п. Домбровский? Незважаючи на се, ми взяли річ на себе — написали просьбу до Лятура, получили ті сьвіжі випадки з подіями в Цуцилові і Гостові і цілий той паштет подали Лятурови“.

Незабаром оба подання були вже формально полагоджені. „Центральний комітет, нотує Земялковский під днем 7 мая ¹⁾, віддав свій адрес, що дотикає нашої справи, додаючи наше memorandum cum alleg. ²⁾. — Жадають для Галичини комісії, жадали від міністра, щоб було їм вільно переглядати навіть тайні папери. Я цікавий, каже дальше згаданий автор, чи правительство позволит на таку комісію. Здаєть ся, що ні, — тим ліпше, будуть Німці казати ся, а разом отворять ся їм очи, пізнають, що то п. Піллерсдорф“. Правда, слідчої комісії правительство до Галичини не делегувало, одначе комітет міністрів післав згаданий меморіал польської депутації до центрального комітету віденської народньої гвардії разом із її жаданнем губернаторови Галичини гр. Стадіонові і зажадав від нього з причини „der Wichtigkeit des Gegenstandes“ умотивованого справоздання ³⁾. Те саме нотує під днем 6 мая також Земялковский словами: „Лятур післав уже до Галичини розпорядженне, щоб розслідити цуцилівську і станіславівську справу, а також щоб наказати війську поступати конституційно“ ⁴⁾.

Коли гр. Стадіон дістав згаданий меморіал, зараз позбирав усі акти й документи, потрібні до вьяснення пороблених закидів

¹⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Cz. II. Rok 1848, st. 137.

²⁾ „Віддав“ розумієть ся, комітетови міністрів (див. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung. 1848, Nr. 68, st. 1).

³⁾ Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung. 1848. Nr. 68. Стр. 1.

⁴⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Cz. II. Rok 1848. Ст. 137. Те саме нотує він також на ст. 174 (Cz. II) в розділі п. 3. Konsesye przez deputacje uzyskane (точка 6: Nakaz komisji śledczej wojskowej z powodu wypadków w Stanisławowie, Cuceyłowiu i Hostowie).

і дня 13 мая 1848 р. післав тодішньому президентови міністрів бар. Ф. Піллерсдорфови таке справозданне ¹⁾ :

„Високоповажаний Бароне! В залученім поданню центральний комітет віденської народньої гвардії уймаєть ся у Вашої Ексцеленції за справою виложеною в Memorandum так званої польської депутації, в яким подано численні скарги на галицькі урядові органи, з просьбою вислати до Галичини слідчу комісію, зложеноу зі шістьох послів із центрального комітету віденської людности з доданнем двох урядових комісарів і двох членів згаданої польської депутації. Ваша Ексцеленція узнала потребу з причини ваги справи і з причини представлення міністерської Ради візвати мене письмом з дня 8 с. м. ч. 1676 М. І., щоб я на зміст меморіялу і на подану пропозицію подав уаргументовану відповідь; спішу отже відповісти на візванне.

„Від хвилі, коли з волі Його ціс. Милости я обняв повірений мені провід у галицькій губернії, було моім сильним змаганням завести в урядових функціях і в роботі галицьких окружних урядів єдність і згоду; я визначив їм дорогу, яка по мойому розумінню намірів правительства і обовязків урядових органів видала ся найвідповіднішою, щоб зробити тіснійшим довіре між народом і правительством і успішно збільшити добро краю. Се було моєю задачею, коли я був іще губернатором Побережа, де я мав нагоду пізнати й оцінити інтелігентну і льюальну людність, що мене зрозуміла і підпирала мої наміри, я тішив ся тим, що не одна думка війшла в жите, яку недавно ще вважало ся утопією. Сьвідомий своїх щирих бажань і скріплений ними, а ще більше осьмілений добрим успіхом моїх намірів у Побережу, а підняв ся вправді тяжкої, одначе вдячної праці в Галичині. Ніколи я не таїв того, що хотів досягнути, ані яким способом хотів довести наміри правительства до успіху, якого метою могло бути тільки помноженне духового, морального і матеріального добра цілої Монархії і осібно кожної провінції, Про се знає край і правительство, тому на те можу не подавати ніяких письменних доказів. Коли-ж отже я був тим, що визначив дорогу окружним урядам, як мають поступати і як повинні що робити, то моім обовязком є також відповідати за їх роботу, о скільки вони виконували мої прикази. Я сам є тим, якого обвиняють скарги против політичних урядових органів взагалі, і беру

---

¹⁾ Подаємо тільки важніші для нас виїмки.

на себе цілий тягар відповідальности тим радше, чим сильнійше в мене переконанне про мої добрі бажання і ширі заміри“.

Стадіон переходить тепер точка за точкою польський матеріал і виказує неправдивість його закидів. Вкінці приходить до цікавої для нас девятої точки: „Коли з 9 розділу можна пізнати, що підданий ненавидить дідича і з найбільшим недовірем дивиться на все те, що робить він або його урядники і слуги, то се на жаль безперечний факт. Треба жалувати, що так є; бо народ памятає довговічні кривди, ненависть заціплюєть ся з покоління у покоління. Одначе хто гадає, або хоче, щоби сьвіт у те повірив, що ненависть можна в кого вмовити, той пописуєть ся тільки своєю дурнотою або нікчемною підлістю. Коли вже існують такі сумні відносини, то уряд може недопустити до вибуху ненависти тільки поучуваннем, поєднуваннем, поминаннем всього того, що викликувало би роздрозненне, скорим і енергічним виступом, коли би прийшло до насильств. Факт такий, що урядові органи поступали дотепер у тім дусі, що їх робота приносила добрі успіхи і що шляхта завдячує охорону не собі самій, але публичним властям; вона-ж признає се сама майже щоденним поступуваннем. Її страхає кожде хлопське око, що дивиться ся зизом, кожде слово, що вирве ся з хлопських уст і тоді не вдаєть ся вона ні до віденських, ні до галицьких комітетів, тільки до окружного уряду або до краювої президії, і там жадає охорони і знаходить її. А так кождий переконаний про те, що публичні власти хочуть тільки утримати спокій і порядок, що та шляхта, коли тільки боїть ся зі сторони уряду або урядника якого непорозуміння, або тільки про те підозріває, зараз повідомляє про се висшу інстанцію. Тільки той, хто хоче уряд і його органи зганьбити і скомпромітувати, удаєть ся до тутешнього товариства „Rada Narodowa“, а та частина преси, якій не ходить про правду, а тільки про те, щоб комусь допекти і яка не має ніякої иньшої задачі, як тільки, числячи на легковірність і короткозорість мас, розбурхувати пристрасти, розтрублює брехню і клевету по сьвіті.

„Коли-б ті, що підписали меморіал, були правдивим виразом волі народа, тоді подякували би зі сторони краю урядови, який мимо шалених забігів деяких загорільців, що дуже мало або зовсім нічого не мають до страти і всіми способами хочуть звернути на себе увагу, мимо заходів революційної партії зміг утримати спокій.

„Не знаю численних доносів зі всіх провінціальних циркулів, ні предложених Вашій Ексцеленції бохенською депутацією документів і иньших алегатів, що мають виказати противенство того, що всім відоме, і дуже жалую, що не маю їх перед собою, аби міг спростувати неправдиві вістки, і на випадок, коли-б якийсь урядник або слуга справді чимсь провинив ся, виточив йому слідство. Впрочім що на урядові органи не паде найменша вина за криваві події в Цуцилові, доказом на те додані під 16 справоздання станіславівського окружного старости, які народня партія тим менше буде опрокидати, що згаданий староста має повне довіре у народньої партії¹⁾. Щоб переконати ся, як певна галицька партія робить історію, гідне уваги те, що, як оповідає брехлива преса, вісімдесять осіб зі Станіслава виступило за сьвідків цуцилівських подій, хоч вони так само не були присутними при факті, як т. зв. галицька депутація. Про кривавий випадок у Гостові нічого не звісно ні мені, ні кому иньшому, а вжеж не стане ся ніякий випадок, а тим менше злочин, який би не дійшов зараз до мого відома“.

V.

На тім можна би покінчити історію голосних подій у Цуцилові. Страх, фантазія і ненависть до німецької бюрократії з одної сторони, а демагогія політичної адміністрації краю і нетакт поодиноких її функціонерів із другої, — отсе підклад, на яким повстали згадані події. Що вони не були такі трагічні, як їх змалювала застрашена польська фантазія в петиціях і меморіялах, се, здається, зі зібраного нами матеріялу pro і contra видно досить виразно. Такі трагічні гіперболі, хоч оперті на ріжних мотивах, в українській історії не рідкі і вона записала їх перед і по 1848 році. Для нас спеціально інтересна з того боку голосна т. зв. „волинська тривога“ при кінці XVIII ст.²⁾, на Волині і сьвіжі т. зв. „гуцульські бунти“ з 1904 р. у Косівщині.

¹⁾ Під „народною партією“ треба розуміти тут Поляків. Що наведені вище слова про довіре Поляків до старости Фестенбурга правдиві, див. Петицію в справі цуцилівських подій до гр. Стадіона.

²⁾ В. Антоновичъ, Волинская тревога. Изданіе Киевской Комиссії для разбора древныхъ актовъ. Киевъ, 1902.

Щоб одначе зрозуміти ліпше т. зв. „дух часу“, в яким відбули ся згадані події, наведемо ще кілька виїмків із поданої висше відповіді гр. Стадіона ¹⁾. „В десятім відступі, говорить він, кажуть підписані на меморіялі, що головною причиною незгоди, яка запанувала між селянами і дідичами, була панщина. Як у загалі не хочу боронити панщини, а спеціально в конституційній державі, так само не можу згодити ся на те твердження у такім виді, в яким його піднесли. Панщина була тільки тим чинником, що доливав оливи до огню, одначе правдивою причиною незгоди і завзята був спосіб, яким її вимагали, як поводити ся з панщизняним підданим. Галицький хлоп був звичайно відданий на ласку й неласку суворої, захланної на зиск і роскоші касти посесорів і домінікальних урядників, бо більша частина властивих дідичів споживала свої доходи поза границями провінції або по більших її містах і була менше-більше для селянина чужою.

„Положити границі негідному господарованню тих домінікальних пролетаріїв, що знущали ся над селянами, було тяжкою, але важною з огляду на гуманність задачею урядових органів, а хоч поодинокий урядник тут і там промахнув ся перецінюваннем самого себе і зарозумілістю, то все таки публичним властям належить ся та слава, що в селянині, в тім покривдженім посесорами і паренім нагайкою домінікальними урядниками не-вільнику, вони спасли чоловіка, що дали йому охорону перед відплатою і виєднали сатисфакцію за дізнану кривду. Звідти любов і довіре селянина до урядових властей, звідти ненависть галицької шляхти-пролетарія й її сторонників против австрійської бюрократії!! Сяк чи так уложать ся галицькі відносини, селянин буде з вдячністю памятати своїх добродіїв — циркулові уряди — і прийде час, коли з огляду на чесні, щиро-людські змагання австрійських властей вони забудуть промахи поодиноких урядників і будуть хвалити уряд, що не зважаючи на злість і клевети своїх ворогів, виконував гуманні цілі. Багато чесних Поляків становить під тим зглядом цінний виїмок; вони справедливі і чемні супротив своїх підданих і де лише буду, все з приємністю, а навіть із подякою буду згадувати про них, бо їх щире і приязне поступуванне викликало в мене надію, що разом із ними зможу зробити для краю дещо добре. Що

¹⁾ Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung Nr. 68, ст. 6—10.

число їх менше, втім не їх вина, і вони мусять піддати ся ко-
нечній судьбі і покутувати за провину більшости“.

В кінці ще поясненне гр. Стадіона в справі закиду, наче би він велів кожного дідича, що дарує панщину, арештувати і від-
ставляти до циркулярного уряду. „Слова дванацятого уступу
меморіялу, що дідичі подарували своїм підданим цілу панщину
зі всіми иньшими обовязками, се безлична брехня. В адресі
з 18 марта, до якого прилучило ся відповідно мале число дідичів,
просили в 10-тій точці знести панщину, і хоч там сказано,
що дідичі хочуть із неї зробити для підданих дарунок, одначе
зараз по тім жадали знесення обосторонних зобовязань і управ-
вильнення посілости; отже думку даровання панщини зовсім
занехано, а натомість запропоновано заміну; взявши під увагу
вартість служб і відповідно управильненої посілости, в дуже
багатьох випадках була би користь по стороні дідичів.

„В пізнійшій адресі, дорученім Його ціс. Милости дня 6
цьвітня, до якого ніхто не прихилив ся крім тих, що його під-
писали, сказано в 12-тій точці виразно, що знесенне панщини
має оголосити провізоричний комітет, а сойм, який мав бути
скликаний, рішить, під якими умовами звільненне від панщини
й иньших підданчих обовязків має бути замінене на загально
обовязуючий закон. Отже в обох адресах про дарованне пан-
щини нема ніякої бесіди, тим менше я, або губернія дістала
який будь акт, де би дідичі подали від себе таку заяву. Одначе
краківський народній комітет дозволив собі вислати до Гали-
чини емісарів, щоб оголосили селянам звільненне від панщини,
а тим самим присилювали дідичів безпосередно, щоб зrekli ся
своїх прав. І тут у великій мірі були діяльні члени редакції ча-
сописи „Rada Narodowa“, що в дусі адресу з дня 6 цьвітня
зараз зорганізували ся самі як „Rada Narodowa“, щоб довести
до діла знесенне панщини і тим ревнійшими були в своїх зма-
ганнях, бо більша їх частина не мала при тім нічого до втрати,
а кілька дідичів, що до сього прилучили ся, надіяли ся або
осягнути через те иньшу ціль, або дали застрашити себе другим.
З кождим днем зростало число таких непокликаних вістунів
знесення панщини: мандатори, домінікальні урядники, посесори,
дідичі, що сиділи на бруку й иньші авантюристи ходили по краю
як апостоли тутешньої Rad-и Narodow-oї; чесний дідич ба-
чив перед собою розпучливу будуччину, селянин став недовіряти
і донюхувати ся зради, бо коли в 1846 році хотіли підбурити

Його до повстання против уряду, вхопили ся також того самого способу і прирікали увільнити його від панщини.

„Була крайня пора, щоб тим змаганням положити кінець, щоб запобігти нещастю і не дозволити на те, щоб дідичів обдерли з майна. Тому для охорони домінії я видав додану під 17 інструкцію до окружних старостів із дня 20 марта і пояснюючу постанову з 23 марта (під 18.), звідки можна переконатися, що слова в 13 уступі меморіялу, ніби був наказ підданим, щоб кожного дідича, що дарує панщину, вважали ворохобником, якого треба хапати і відставляти до циркулярного уряду, зовсім неправдиві¹⁾ і т. д.“

При кінці справоздання поставив гр. Стадіон до бар. Піллерсдорфа таку просьбу: „Тому що обжалування було видруковане, отже призначене для денного світла, сьмію просити, щоб не відсунено від нього і моєї відповіді. Стадіон в. р. У Львові дня 13 мая 1848“.

Іван Кривецький.

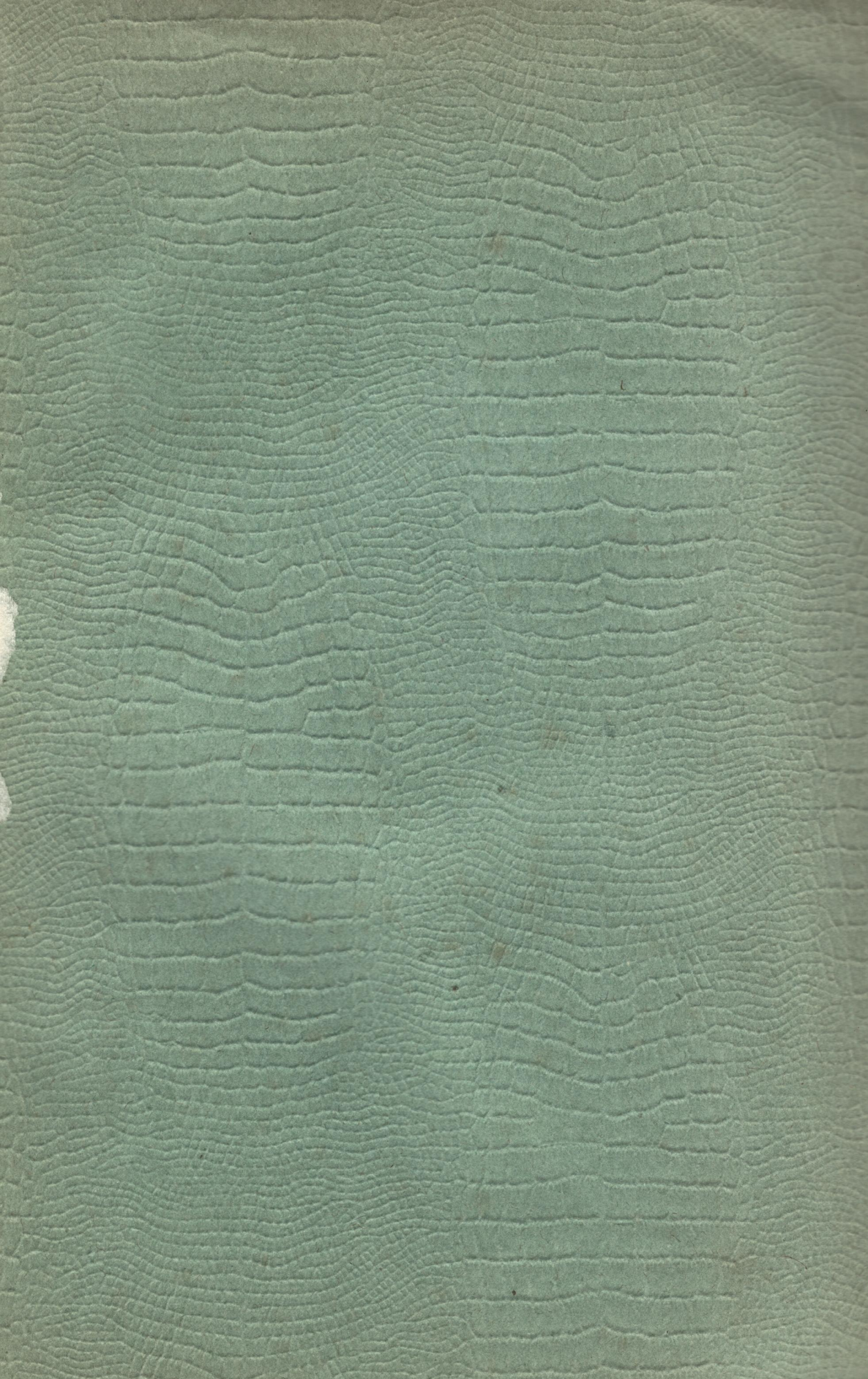
---

¹⁾ І справді в наведених нами висше циркулярах нема про те ніякої згадки. Там сказано тільки, аби селяни арештували кожного, хто голосить, що панщина вже знесена і взиває, аби селяни не йшли на роботу до двора. Про причину, яка викликала такий циркуляр, ми говорили висше.

№ СВЦБІТ

СВЦ БІТ

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ

ЦУЦИЛІВСЬКА
ТРІВОГА

в 1848 р.

ЛЬВІВ, 1906.

Ціна 1 кор.